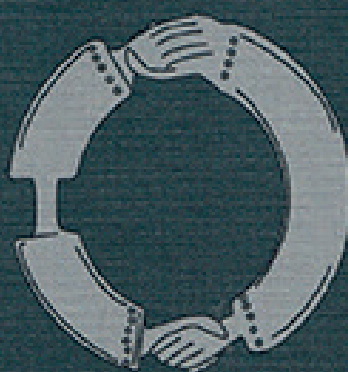
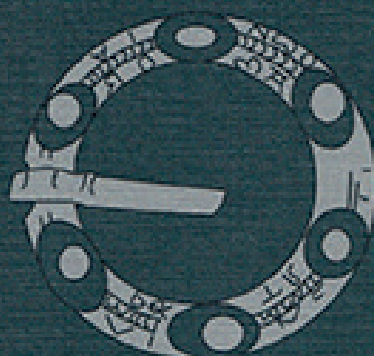

KUML 2011

KUML 2011

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Nyere fransk vikingeforskning

Af JENS CHRISTIAN MOESGAARD

Johnny Grandjean Gøgsig Jakobsen har for nyligt skrevet en god og nyttig oversigt over stednavneforskningens bidrag til viden om vikingernes tilstedeværelse i Normandiet.¹ Imidlertid kalder hans udgangsreplik på en kommentar. Han hævder, at “i dag tegnes nordisk-normannisk vikingetidsforskning især af to kvinder”, nemlig sprogforskerne Åse Kari Hansen Wagner fra Stavanger og Elisabeth Ridet fra Caen. Man kan kun være enig i disse to forskeres kvaliteter, men når Jakobsen fortsætter, at “det kunne være rart i højere grad at få historikerne på banen igen til at tage arven op efter Lucien Musset”, må jeg forsvare både mit køn og mit fag.

Jakobsens emne er vikingernes reelle fysiske tilstedeværelse i og kolonisering af Normandiet, og her er der faktisk fra historiker-hold sket en del de sidste 20 år, og det oven i købet med Mussets (en-mands-) “tværfaglige tilgang”, som Jakobsen berettiget berømmer. For franske forskere udgør dette emne naturligvis blot et del-aspekt af udforskningen af hertugdømmet Normandiet. Der har, som vi vil se nedenfor, imidlertid de seneste år været en tendens til at udforske netop den tidlige konstitutive periode, hvor vikingerne spillede en rolle. Flere forskere har faktisk haft netop dette aspekt som deres hovedfelt. For at få det fulde billede må man ligeledes inddrage de forudgående vikingetogter til Normandiet og deres indvirken på det frankiske samfund. Her kommer de, med Jakobsens ord, “i den senere tid stadig flere arkæologiske fund” også ind i billedet, selvom de stadig er få.

Faktisk har netop de vikingere-relaterede arkæologiske funds relative sjældenhed i længere tid været en gåde, især set i lyset af, at det jo faktisk er vikingernes tilstedeværelse, der har givet Normandiet sit navn. Det hidtidige fundkorpus er magert – nogle sværd og økser i Seinen og to skålfibler i en kvindegrav i Pîtres (dép. Eure). Flere fund med antaget vikingeanknytning er endda blevet tilbagevist som ikke-vikingetidige. Det gælder gravpladsen og bageret fra Réville (dép. Manche) og forsvarsvolden på La Hague-halvøen (dép. Manche). De få nye fund kan knap nok opveje dette “tab”: et sværdfragment fra kamppladsen umiddelbart øst for Caudebec-en-Caux (dép. Seine-Maritime), to Thorshamre i Saint-Pierre-de-Varengeville og Sahurs (dép. Seine-Maritime) og en vikingemøntskat, som jeg vender tilbage til nedenfor.²

Der er fremført flere forklaringer på dette tilsyneladende paradoks. I sin tid foreslog Patrick Périn, at det kunne skyldes franske arkæologers ukendskab til skandinaviske genstande. Siden den store vikingeudstilling i Paris i 1992 med det tilhørende, rigt illustrerede katalog, er mængden imidlertid ikke steget, så denne tolkning må nok afvises. En anden mulig forklaring kunne være den restriktive holdning til metaldetektorer i Frankrig. Faktisk har vi jo set en eksplosion i mængden af vikingerelaterede fund i England og Holland siden indførelsen af metaldetektoren. De findes måske også i Frankrig, men på grund af forbuddet mod brug af metaldetektor kommer de ikke til arkæologernes kendskab? Dette er i sagens natur svært at verificere. Anne Nissen-Jaubert og – mere forsigtigt – Else Roesdahl har imidlertid meget plausibelt fremført vikingernes hurtige integration i det frankiske samfund som årsag til, at der ikke findes karakteristiske vikingegenstande i Normandiet. I England derimod var de indfødtes angelsaksiske kulturelle og sproglige baggrund ikke så forskellig fra de invaderende nordboers, hvilket gav grobund for en blandingskultur. Det forklarer, hvorfor vikingerne kunne opretholde deres kulturelle særpræg i England, og også hvorfor vikingegenstande er meget mere almindelige her. I øvrigt må det ikke glemmes, at en del udekorerede hverdagsgenstande er så ukarakteristiske, at det kan være svært at afgøre, om de er nordiske eller frankiske.³

Arkæologien har ligeledes bidraget på anden vis. Jacques Le Mahos banebrydende udgravninger ved Domkirken i Rouen (dép. Seine-Maritime) har blotlagt et omfattende brandlag, der arkæologisk kan dateres til midten af 800-tallet. Det er nærliggende at sætte det i forbindelse med vikingernes ødelæggelse af byen i 841. Tilsvarende har Jacques Le Mahos og James Morgansterns omdatering af ruinen af Saint-Pierre kirken i Jumièges-klosteret (dép. Seine-Maritime) fra 900-tallet til karolingisk tid gjort det muligt at foreslå en tolkning af de klare brandspor på murværket som et levn fra vikingernes nedbrænding af klosteret i maj 841. Undersøgelserne af de formodede rester ved Pont-de-l'Arche (dép. Eure) af kong Karl den Skaldedes bro over Seine til forsvar mod vikingerne har desværre ikke været omfattende nok til at give endegyldige resultater. Derimod har udgravninger af landsbyer som Guichainville (Eure), Tournedos (Eure) og Mondeville (Calvados) vist, at livet på landet trods vikingernes angreb og plyndringer gik videre uden de store omvæltninger.⁴

Men også historikerne har ydet deres bidrag. Her har Centre de Recherches Archéologiques et Historiques Anciennes et Médiévales (CRAHAM) været førende med forskere med vikingerne og hertugdømmets første tid som hovedinteresse. Især førnævnte Jacques Le Maho har arbejdet yderst en-mands-tværfagligt med inddragelse af både skriftlige og arkæologiske kilder samt

stednavne og topografi. Han har således ved detailanalyser af matrikelstrukturen i en række småbyer og landsbyer lokaliseret en række hidtil meget lidt kendte merovingiske klostre, der aldrig rejste sig igen efter vikingernes ødelæggelse. Han har påvist, at en række mindre havne langs det nedre Seine-løb, der i dag bærer navne af nordisk oprindelse, faktisk eksisterede, før vikingerne bosatte sig der. Det drejer sig om udskibningssteder for den perlerække af klostre, der lå langs floden. Man kan forestille sig, at de blev opgivet, da munkene i 880'erne flygtede fra vikingernes hærgen. Herefter har de ligget øde hen og er sikkert blevet givet til vikingerne til bosættelse et årti eller to, før Normandiet formelt blev overdraget vikingehøvdingen Rolf i 911/912. Meget tyder på, at dette er sket gennem formaliserede aftaler, og ikke bare med magtanvendelse. Munkenes flugt kan kortlægges ved at studere, hvor klostrenes relikvier blev bragt i sikkerhed. Ved at kombinere en detailanalyse af byen Rouens topografi og parcellering og inddragelse af de arkæologiske levn har Le Maho kunnet foreslå, at kongen simpelthen overtog byen efter munkenes flugt og udstykkede deres klostrejorde for at samle alle de købmænd, der måtte flygte fra ovennævnte småhavne langs Seinen, bag byens beskyttende mure.⁵

Også lederen af CRAHAM, Pierre Bauduins arbejde har nuanceret vort billede af vikingerne. Han har ved minutiøse kildestudier vist, hvorledes vikingerne ikke bare var udefra kommende plyndrende barbarer. De indgik hurtigt i det lokale magtspil og blev brugt som lejetropper af den ene eller den anden af de lokale magthavere. Men snart fik de også deres egen dagsorden og begyndte at agere selv som en faktor i magtspillet. Her spillede ikke mindst ægteskabsalliancer en stor rolle. Bauduin undersøger hele det diplomatiske spil – men også selve diplomatiet, dets sprog og dets kodeks, som vikingerne var hurtige til at tilegne sig. Gennem en række velvalgte case-studies undersøger han, hvilke personer der var involveret i kontakterne og klarlægger deres kompetencer, forudsætninger og roller.⁶

Det billede, der fremstår i lyset af Le Mahos og Bauduins forskning, er, at munkenes skildringer af massive ødelæggelser er overdrevne. Tværtimod synes den lokale administration at have fungeret lige til det sidste. Samtidigt var kontakten til vikingerne meget mere velordnet og organiseret, end man får indtryk af ved at læse munkenes beretninger. Dette billede svarer ganske godt til arkæologiens vidnesbyrd som fremlagt ovenfor. Den videre integration/assimilation og kristningen har ligeledes tiltrukket historikernes interesse.⁷

Det tværfaglige aspekt kommer endnu engang på banen i Anne Nissen-Jauberts overvejelser om jordfordelingens spor i landskabet og i gamle matrikelkort som kilde til en eventuel skandinavisk indflydelse på Normandiets landbrug.⁸

Britiske historikere har også beskæftiget sig med vikingerne i Frankeriget. Relationerne mellem Normandiet, England og Skandinavien er blevet behandlet af Leslie Abrams med inddragelse af både skriftlige og arkæologiske kilder.⁹

Det evigt aktuelle Bayeux-tapet har endnu engang leveret stof til refleksion. På initiativ fra Lise Bertelsen satte en udstilling på Nationalmuseet i København i 2005 fokus på spor af vikingekultur i tapetets billedfortælling. Det skete i et virkeligt tværfagligt perspektiv med bidrag fra historikere, kunsthistorikere, arkæologer, litterater og lingvister. Udstillingen har siden været det meste af Europa rundt.¹⁰

Tillad mig ligeledes, ganske ubeskedent, at fremhæve mit eget felt, numismatikken. Simon Armstrong har i en fremragende artikel kritisk gennemgået skattefund fra 800-tallet i det nuværende Frankrig for at undersøge, hvor stor en del af dem der kan sættes i forbindelse med vikingernes togter. Simon Couplands omfattende arbejde med karolingiske mønter har flere gange berørt følgerne af vikingernes tilstedeværelse. Selv har jeg gennemgået Normandiets møntvæsen under vikingetogterne og den første kolonisationsbølge. Jeg har især beskrevet organiseringen og motivvalg af vikingernes tidlige udmøntning i Normandiet. Perioden karakteriseres generelt på nationalt plan af den frankiske centralmagts svindende kontrol over udmøntningerne lokalt. Vikingerne fremstillede i første omgang efterligninger af frankiske mønter. Meget hurtigt blev vikingerne dog opmærksomme på propaganda-værdien i mønter, der jo kom vidt omkring i de forskellige samfundslag. Møntvæsenet var meget velorganiseret og tyder på en stærk hertugmagt. Dets struktur var helt igennem frankisk og skyldtes ikke meget vikingernes nordiske baggrund. Dermed giver studiet af møntvæsenet endnu en brik til billedet af vikingernes hurtige assimilering i det frankiske samfund.¹¹

Ingen regel uden undtagelse: for nyligt dukkede der et skattefund op i Saint-Pierre-des-Fleurs (départ. Eure), der er et typisk eksempel på vikingernes brug af sølv (barrer og mønter) efter vægt i modsætning til Frankerigets velorganiserede brug af mønter efter antal til fast pålydende værdi. Skatten er nedlagt i 890'erne. Sammensætningen viser, at den stammer fra Danelagen, højst sandsynligt East Anglia. Den er sikkert bragt direkte til Normandiet af en engelsk viking og gemt bort med det samme. Den er således ikke repræsentativ for det lokale møntomløb, der ud fra de øvrige – indrømmet temmelig få – fund var velorganiseret og udelukkende bestod af hjemlige mønter. Udenlandske mønter var sandsynligvis ugyldige og skulle omveksles, hvorefter de blev nedsmeltet og præget om til lokale mønter. Det er måske forklaringen på, at der er så få fund af vikingere-relaterede mønter i Normandiet. Det er faktisk ret sigende, at de fleste af de meget få vikingemønter i Frankrig stammer fra Bretagne,

Normandiets nabo mod syd-vest. Her var de frankiske kongers effektive kontrol ikke særlig stærk, og de lokale herskere var svækkede af evindelige vikingeangreb. Derfor blev møntmonopolet ikke håndhævet på samme måde som andre steder. Det drejer sig om mønter præget af vikingerne i England, men da mønter jo i sagens natur går fra hånd til hånd, kan man ikke uden videre slutte fra en mønt til tilstedeværelsen af en viking. I nogle tilfælde – som Rennes-skatten fra cirka 920 – kan man endog sandsynliggøre, at skattenedlæggeren – mønternes sidste ejer – netop ikke var viking. I det videre perspektiv fandtes de udenlandske mønter sikkert overalt i Frankeriget, men tvangsomvekslingen og nedsmeltningen af dem har gjort dem arkæologisk usynlige udenfor Bretagne.¹²

Fund af normanniske mønter i Skandinavien og Østersø-området er få og afspejler sandsynligvis mere individuelle kontakter mellem enkeltpersoner end egentlige fastetablerede handelsruter. Et atypisk fund i Bourgogne med dominans af normanniske mønter nedlagt cirka 920 er sandsynligvis resultatet af en flygtning fra uroen i Normandiet.¹³

Interessen for vikingerne i Frankrig har også givet sig udslag i organiseringen af en række symposier og udgivelsen af samleværker. Men som Simon Coupland bemærkede til mig for nylig, så inviteres der altid en hel række briter og skandinaver til at tale om forholdene udenfor Normandiet. Det er al ære værd, men betyder, at kongresberetningerne kun delvist handler om selve Normandiet... Der er også for nylig kommet et dansk samleværk om vikingerne på kontinentet.¹⁴ Fra fransk side er der ligeledes udgivet mere populære oversigter.¹⁵

Fokus i denne korte oversigt har været på Normandiet. Det skal imidlertid ikke glemmes, at vikingerne også var aktive mange andre steder i Frankrig. Her har arkæologien de seneste år frembragt spor af deres aktivitet. Således kan et brandlag i Nevers (départ. Nièvre) muligvis sættes i forbindelse med vikingernes angreb, i Taillebourg (départ. Charente-Maritime) er der fundet skibe og anlæg langs flodbreden, i Camp de Péran (départ. Côtes-d'Armor) er der spor efter kampe (om vikingerne så var indenfor eller udenfor borgen), ødelæggelserne i Landévennec (départ. Finistère) er tydeligvis vikingernes værk, og to engelske mønter fra cirka år 1000 er endt i Bourgogne efter en omvej om Skandinavien.¹⁶

De foregående linjer skal ikke ses som en komplet gennemgang af forskningens fremskridt de sidste par årtier, men nærmere som en appetitvækker gennem en række eksempler. Som det vil ses, har både mandlige og kvindelige historikere og arkæologer været aktive i Lucien Mussets tværfaglige fodspor. Dette er ikke sagt for at fratage sprogforskerne æren for deres resultater – nær-

mest tværtimod. Siden udgivelsen af Jakobsens artikel har Elisabeth Ridel fået udgivet sin meget anbefalelsesværdige disputats *Les Vikings et les mots*, der kompetent og kritisk gennemgår det skandinaviske islæt i normannisk dialekt og fransk i det hele taget.¹⁷ Så der skulle være rig mulighed for fortsat tværfagligt samarbejde i udforskningen af vikingerne i Normandiet fremover!

NOTER

Artiklen er skrevet i forfatterens fritid.

1. Jakobsen 2009.
2. Périn 1990; 2002 (korpus); Ridel 2002B (La Hague); Carpentier m. fl. 2007, s. 102; Callais 2010 (Thorshammer); Moesgaard 2011 (Thorshamre).
3. Périn 1990; Roesdahl m.fl. 1992; Margeson 1996; Leahy & Paterson 2001; Willemssen 2004; Besteman 2005; Roesdahl 2003; Nissen-Jaubert 2005.
4. Le Maho 1994A (Rouen); 2002; Le Maho et Morganstern 2006 (Jumièges); Dearden 1990 (Igoville); Carpentier m.fl. 2007, s. 102; Carré 2011, s. 39-64.
5. Fra Jacques Le Mahos omfattende bibliografi (se fuld oversigt på <http://w3.unicaen.fr/ufr/histoire/craham/spip.php?article180>) kan nævnes Le Maho 1994B (Logium klosteret); 1998 (relikvier); 2003A (flodhavnene); 2003B (Rouen).
6. Deniaux et al. 2002; Bauduin 2004; 2005B; 2009. Pierre Bauduins bibliografi kan også ses på <http://w3.unicaen.fr/ufr/histoire/craham/spip.php?article148>.
7. Guillot 1981; Neveux 2002.
8. Nissen-Jaubert 2003.
9. Abrams 2002.
10. *Nyt* 109, Nationalmuseet 2005-2006 (fransk/tysk oversættelse: Wamers 2009); akterne fra symposiet i Bayeux 2007: Lemagnen 2009.
11. Dumas, Pilet-Lemière 1989; Armstrong 1998; Coupland 2007 (samleværk af en række artikler); Moesgaard 1998; 2006B; 2007.
12. Cardon m.fl. 2008; Moesgaard 2006A; 2008.
13. Moesgaard 2005; under udgivelse.
14. Ridel 2002A; Flambard 2003; Bauduin 2005A; Klæsøe 2010.
15. F.eks. Ridel 2002C; Renaud 1989; 2006.
16. Saint-Jean-Vitus 2005 (Nevers); Mariotti et al. 2005 (Taillebourg); Nicolardot & Guigon 1991; Nissen-Jaubert 1988 (Camp de Péran); Bardel & Perennec 2002 (Landévennec); Buthod-Ruffier m.fl. 2010 (engelske mønter).
17. Ridel 2009.

LITTERATUR

- Abrams, L. 2002: England, Normandy and Scandinavia. *A companion to the Anglo-Norman World*. Woodbridge, s. 43-62.
- Armstrong, S. 1998: Carolingian Coin Hoards and the Impact of the Viking Raids in the Ninth Century, *Numismatic chronicle* 158, s. 131-164.
- Bardel, A., Perennec, R. 2002: Les Vikings à Landévennec. *Les Vikings en France (Dossiers d'archéologie 277)*, s. 50-59.

- Bauduin, P. 2004: *La première Normandie (X^e-XIe siècles)*. Caen.
- Bauduin, P. (udg.) 2005A: *Les fondations scandinaves en Occident et les débuts du duché de Normandie*. Caen.
- Bauduin, P. 2005B: Chefs normands et élites franques, fin IXe -début Xe siècle. *Les fondations scandinaves en Occident et les début du duché de Normandie*. Caen, s. 181-194.
- Bauduin, P. 2009: *Le monde franc et les Vikings VIIIe-Xe siècle*. Paris.
- Besteman, J. 2005: Vikings and Frisia from an archaeological perspective. *Fireogtyvende tværfaglige vikingesymposium*. Højbjerg, s. 17-36.
- Buthod-Ruffier, D., Moesgaard, J. C., Schiesser, P. 2010: Deux monnaies anglaises de l'an mille trouvées en Bourgogne. *Cahiers numismatiques* 185, s. 25-27.
- Callais, J. 2010: A Thor's hammer found in Normandy. *Viking Trade and Settlement in Continental Western Europe*. København, s. 145-147.
- Cardon, T., Moesgaard, J. C., Prot, R., Schiesser, P. 2008: Le premier trésor de type Viking en France ; denier inédit d'Eudes pour Beauvais. *Revue numismatique*, s. 21-40.
- Carpentier, V., Ghesquière, E., Marcigny, C. 2007: *Archéologie en Normandie*. Rennes.
- Carré, F. 2011: *L'archéologie en Haute-Normandie. Bilan des connaissances. Le Haut Moyen Age*. Rouen.
- Coupland, S. 2007: *Carolingian Coinage and the Vikings. Studies on Power and Trade in the 9th century*. Alderhot.
- Dearden, B. 1990: Igoville (Eure) – Le Fort. *De la Gaule à la Normandie. 2000 ans d'histoire. 30 ans d'archéologie*. Rouen, s. 145-149.
- Deniaux, E., Lorren, C., Bauduin, P., Jarry, T. 2002: *La Normandie avant les Normands de la conquête romaine à l'arrivée des Vikings*. Rennes.
- Dumas, F., Pilet-Lemière, J. 1989: La monnaie normande – X^e-XIIe siècle. Le point de la recherche en 1987. *Les mondes normands*. Caen, s. 125-131.
- Flambard, A.-M. (udg.) 2003: *La progression des Vikings, des raids à la colonisation*. Rouen.
- Guillot, O. 1981: La conversion des Normands peu après 911. *Cahiers de civilisation médiévale* 24, s. 101-116, 181-219.
- Jakobsen, J.G.G. 2009: -ville vikinger i Normandiet. Normanniske stednavne som kilde til vikingernes tilstedeværelse. *Otteogtyvende tværfaglige vikingesymposium. Syddansk Universitet 2009*. Højbjerg, s. 21-34.
- Klæsøe, I. S. 2010: *Viking Trade and Settlement in Continental Western Europe*. København.
- Leahy, K., Paterson, C. 2001: New light on the Viking presence in Lincolnshire: the artefactual evidence. *Vikings and the Danelaw*, Oxford, s. 182-202.
- Lemagnen, S. (red.) 2009: *La Tapisserie de Bayeux. Une chronique des temps vikings? Actes du colloque international de Bayeux, 2007*. Bayeux.
- Le Maho, J. 1994A: Les fouilles de la Cathédrale de Rouen de 1985 à 1993. Esquisse d'un premier bilan. *Archéologie médiévale*, XXIV, s. 1-50.
- Le Maho, J. 1994B: Note sur l'abbaye mérovingienne de Logium à Caudebec-en-Caux (S.-Mme). *Bulletin de la Commission départementale des Antiquités de la Seine-Maritime*, XLI, s. 141-197.
- Le Maho, J. 1998: Un exode de reliques dans le pays de Basse Seine à la fin du IXe siècle. *Bulletin de la Commission départementale des Antiquités de la Seine-Maritime*, XLVI, s. 137-188.
- Le Maho, J. 2002: Les Normands dans la vallée de la Seine (IXe-Xe siècles). *Les Vikings en France (Dossiers d'archéologie 277)*, s. 26-33.
- Le Maho, J. 2003A: The fate of the ports of the lower Seine Valley at the end of the ninth

- century. *Markets in early medieval Europe - Trading and 'productive' sites, 650-850*. *Bolington*, s. 234-247.
- Le Maho, J. 2003B: Rouen. *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, bind 25, s. 385-387.
- Le Maho, J., Morganstern, J. 2006: Jumièges, église Saint-Pierre. Les vestiges préromans. *Congrès archéologique de France. Rouen et Pays de Caux*. Paris, s. 97-116.
- Margeson, S. 1996: Viking Settlement in Norfolk: a Study of New Evidence. *A Festival of Norfolk Archaeology*, Norwich, s. 47-57
- Mariotti, J.-F., Dumont, A., Mathé, V., Camus, A., Lévêque, F., Nissen-Jaubert, A., Hulot, O., Greck, S., Szepertyski, B. 2005: Prospection du lit mineur et des berges sur le site médiéval de Taillebourg - Port-d'Envaux (Charente-Maritime) : un secteur d'activité lié à la Charente. *Aquitania XXI*, s. 299-336.
- Moesgaard, J.C. 1998: *Renovatio monetæ* en Normandie à l'époque ducal ? *Bulletin de la Société française de numismatique*, s. 127-131, 206.
- Moesgaard, J.C. 2005: Monnaies normandes dans les régions baltiques à l'époque viking. *Revue numismatique* 161, s. 123-144.
- Moesgaard, J.C. 2006A: Les Vikings en Bretagne d'après les monnaies. *Bulletin de la Société française de numismatique* 61-6, s. 131-139.
- Moesgaard, J.C. 2006B: Hypothèses sur l'utilisation du type au temple en Normandie au Xe siècle. *Bulletin de la Société française de numismatique*, s. 268-271.
- Moesgaard, J.C. 2007: A Survey of Coin Production and Currency in Normandy, 864-945. *Silver Economy in the Viking Age*. Walnut Creek, s. 99-121.
- Moesgaard, J.C. 2008: L'importation de monnaies étrangères dans l'empire carolingien. *Bulletin de la Société française de numismatique* 63-8, s. 170-172.
- Moesgaard, J.C. 2011: Deux bijoux vikings découverts en Haute-Normandie. *Annales de Normandie*, 59-2 (juillet-décembre 2009), s. 133-140.
- Moesgaard, J.C. under udgivelse: Monnaies normandes en Bourgogne à l'époque viking. *La numismatique en Normandie*, Actes du colloque tenu à Bayeux en avril 2010 (Recherches et travaux de la Séna 4).
- Neveux, F. 2002: L'héritage des Vikings dans la Normandie ducal. *L'héritage maritime des Vikings en Europe de l'Ouest*, Caen, s. 101-118.
- Nicolardot, J.-P., Guigon, P. 1991: Une forteresse du Xe siècle : le camp de Péran à Plédran (Côtes d'Armor). *Revue archéologique de l'Ouest*, 8, s. 123-157.
- Nissen-Jaubert, A. 1988: Betragtninger over Camp de Péran. Et forsvarsanlæg i Bretagne. *Hikuin* 14, s. 233-240.
- Nissen-Jaubert, A. 2003: L'organisation rurale danoise et scandinave au service de la colonisation viking ? Reflexions autour des *Tofts* et du *Solskifte*. Flambard, A.-M. (udg.): *La progression des Vikings, des raids à la colonisation*. Rouen, s. 171-188.
- Nissen-Jaubert, A. 2005: Implantations scandinaves et traces matérielles en Normandie. Que pouvons-nous attendre ? *Les fondations scandinaves en Occident et les débuts du duché de Normandie*. Caen, s. 209-223.
- Périn, P. 1990: Les objets vikings du Musée des Antiquités de la Seine-Maritime à Rouen. *Recueil d'études en hommage à Lucien Musset (Cahiers des Annales de Normandie, 23)*. Caen, s. 161-188.
- Périn, P. 2002: Les objets vikings découverts en Haute-Normandie. *Les Vikings en France (Dossiers d'archéologie 277)*, s. 18-25.
- Renaud, J. 1989: *Les Vikings et la Normandie*. Rennes.
- Renaud, J. 2006: *La Normandie des Vikings*. Cully.

- Ridel, E. (udg.) 2002A: *L'Héritage maritime des Vikings en Europe de l'Ouest*. Caen.
- Ridel, E. 2002B: La Hague, terre des Vikings. Entre mythe et réalité. *Les Vikings en France (Dossiers d'archéologie 277)*, s. 34-43.
- Ridel, E. (udg.) 2002C: *Les Vikings en France (Dossiers d'archéologie 277)*.
- Ridel, E. 2009: *Les Vikings et les mots. L'apport de l'ancien scandinave à la langue française*. Paris.
- Roesdahl, E. 2003: What may we expect? On the problem of Vikings and archaeology in Normandy. Flambard, A.-M. (udg.): *La progression des Vikings, des raids à la colonisation*. Rouen, s. 207-214.
- Roesdahl, E., Mohen, J.-P., Dillmann, F.-X. (udg.) 1992: *Les Vikings. Les Scandinaves et l'Europe 800-1200*. Paris (dansk udgave: *Viking og Hvidekrist*, Nationalmuseet 1992).
- Saint-Jean-Vitus, B. 2005: Vivre et travailler à l'ombre de l'abbaye Notre-Dame du 7e au 19e siècle, les fouilles archéologiques de la rue Saint-Genest à Nevers. *Bulletin de la Société nivernaise des lettres, sciences et arts*, 54, s. 65-96.
- Wamers, E. (red.) 2009: *Die letzten Wikinger. Der Teppich von Bayeux und die Archäologie*. Frankfurt-am-Main.
- Willemsen, A.M. 2004: Scattered across the Waterside: Viking Finds from the Netherlands. Rudolf Simek (udg.), *Vikings on the Rhine*. Wien, s. 65-82.